

Sándor vagy István: mit kell javítania a szerkesztőnek?

Móricz Zsigmond *Rokonok* című regényének 1939-es, az Athenaeumnál megjelent kiadásában (ez nem az első kiadás volt, az hét évvel korábban, 1932-ben jött ki, ugyancsak az Athenaeumnál) a következőket olvashatjuk a 20. fejezetben, a regény utolsó harmadában:

Lina ezt írta:

„Kedves Sándor, meg vagyok rémülve, hogy maga a konyhapénzt félti meg [sic]. Az Istenért, vigyázzon szívem. Csókolom kedvesem, Lina.”

Pár sorral később pedig ezt:

*Hívta a bankot s Kardics bácsit vígan.
Legnagyobb meglepetésére a telefonos kisasszony azt mondta, hogy
a vezérigazgató úr nincs bent.
Megnémult.
– Nincs bent? – mondta. – Itt Kopjáss Sándor főügyész beszél.¹*

Ha valaki már régebben olvasta a *Rokonokat*, esetleg nem túl jó a névmemóriája, talán nem is érti, miért érdekes ez a két részlet: pusztán amiatt, mert a regény főhősét ezt megelőzően és ezt követően Istvánnak hívják és időnként Pistának szólítják, nem Sándornak. De hogyan kerülhetett ebbe a regénybe ilyen hiba – vagy, ha máshonnan közelítünk, miként maradhatott benne?

A tanulmány az NKFI Alapból megvalósuló, OTKA K 132124 „Történetek az irodalom médiatörténetéből” kutatási projektum keretében készült.

1 A két részletet lásd: Móricz Zsigmond: *Rokonok*, Athenaeum, Budapest, 1939, 208., 209.

Hogyan lehetséges, hogy nem vette észre a szerző a korrektúrában (ha volt korrektúra), de nem javította ki a kiadói szerkesztő, a felelős szerkesztő vagy a kontrollszerkesztő sem? Hiszen ez a kötet ráadásul utányomás, megelőzhető volna több kritika is, születettek volna már addigra olyan írások, amelyekben a kritikusok felhívják a figyelmet rá, hogy egy „alaposabb szerkesztés ráfért volna a regényre”: ma ennek a fordulatnak valamilyen változatával kritikákban vagy blogbejegyzésekben gyakran találkozunk. Persze, hiába dohognak a szerkesztői munkára a mai kritikusok, az, hogy a kiadó levonja-e a következtetést ezekből a megjegyzésekből (illetve születik-e egyáltalán második kiadás az adott műből), már más kérdés. Az sem mindegy, hogy a kritikus konkrét hibákat sorol-e fel, vagy úgy általánosságban beszél gondatlanságról és a szöveg gondozatlanságáról. Bodó Viktória „Booklány”, például, kiemel néhány javítanivalót, meg általános benyomásként is megfogalmazza a szerkesztői munka hiányát Kolozsi László *A farkas gyomrában* című krimije kapcsán – azért hozom fel éppen ezt a regényt, mert itt is gond van a főhős nevével: „Azonban van egy (nem is kis) probléma: a könyv hemzseg a hibáktól. Nem pusztán helyesírási hibákról beszélek, bár azok is nagy számban fordulnak elő. Például, ha valaki jó estét tölt el, annak nem jó *estélye* volt, ugyebár, de *Mamut Bevásárlóközpont* sem létezik. Aztán ott vannak a követhetetlen módon alkalmazott írásjelek vagy az érthetetlen központosítás. Ráadásnak meg a főhős, akinek a keresztneve sem állandó... Fájóan hiányzik a kötetből tisztességes szerkesztői munka, vagy egyáltalán: szinte bármilyen szerkesztői munka. Olyan érzése van az olvasónak, mintha a nyers változat ment volna – valami szörnyű tévedés folytán – a nyomdába.”²

A hibák tehát, egyáltalán nem joggal, azonnal a szerkesztő felelősségét hívják elő – ahogy az egy könyv elkészüléséhez szükséges csapatmunkáról szóló írásban olvashatjuk, a szerkesztőt akkor szokás emlegetni, amikor hibákat találunk egy könyvben. Én is akkor kezdtem el gondolkodni rajta, Móricz Zsigmond idejében voltak-e egyáltalán kiadói szerkesztők, amikor megtaláltam a sok István között ezt a két Sándort – sosem jutott eszembe, mondjuk, *Az Isten háta mögött* vagy az *Árvalányok* régi példányait forgatva azon töprengeni, vajon azért annyira „jól megcsináltak”-e ezek a regények, mert remek szerkesztőjük lehetett... Ezért szokás a szerkesztői munkát vagy a játékvezetőéhez hasonlítani (akiről szintén csak akkor szokás beszélni, ha hibázik), vagy a takarításhoz,³ aminek leginkább a hiánya tűnik fel: „A szerzőn túl a fordító, esetleg a szerkesztő kilétével az olvasó talán még tisztában van, bár emlegetni leginkább akkor szokta

2 <https://olvassbele.com/2015/05/06/elszalasztott-siker-kolozsi-laszlo-a-farkas-gyomraban/>

3 Ez utóbbi a Magvető Kiadó szerkesztőjének, Turi Tímeának a hasonlata, lásd itt: <https://www.irodalmijelen.hu/05242013-1534/szerkesztes-olyan-mint-takaritas-hianyafeltuno>

őket, ha vélt vagy valós hibát észlel a szövegben.”⁴ Egy mai olvasó könnyen kiderítheti, kik vettek részt egy kötet elkészültében – ha ellapoz az impresszumig, ott mindenféle kiadói szerepkör betöltőjét megtalálja nevesítve, a felelős szerkesztőtől az olvasó-szerkesztőig.⁵ Azt, persze, nem feltétlenül tudja, melyiküknek mi a feladata, így nem biztos, hogy rájön, ki a felelős azért, ha egy szereplőnek a regény közben meg-, majd visszaváltozik a neve. Talán a kiadói szerepkörökkel és feladatokkal kapcsolatos bizonytalanság miatt is alakulhatott ki az a gyakorlat, hogy a kritikusok a könyvekben felfedezett hibák láttán előszeretettel szedik ugyan elő a szerkesztőket, ám általában nem név szerint emlegetik őket. Nézzük meg, például, ennek a kritikának a zárlatát (a szerkesztőket leginkább a záróbekezdésben szokás szidni)! Nemcsak az az érdekes itt, hogy valami olyasmi rajzolódik ki belőle, egy könyv „szép és élő” fordítása kizárólag a műfordító érdeme, míg a hibákért a szerkesztő a felelős, de amiatt is, mert az írás végén a műfordító nevét elolvashatjuk (Boris János), de a szerkesztőét nem (aki pedig Szegő János volt): „Fontos és jó dolog, hogy Messud regényét mostantól magyarul is olvashatjuk. Éppen ezért érthetetlen, hogy bődületes helyesírási hibák és más szerkesztői pontatlanságok éktelenkednek benne. A szép és élő fordítást néhol szinte gallyra vágják.”⁶

De hogyan zajlott, vajon, a kiadói munka Móricz idején, közelebbről a harmincas években, amikor a *Rokonok* az Athenaeumnál megjelent? Az 1939-es kiadásban nincs impresszum, semmilyen szerkesztőt nem tüntetnek föl a kötetben, akkoriban ez nem is volt szokás – a regényről megjelent első kritikákban sem találtam nyomát annak, hogy bárki is a szerkesztői gondatlanságot

- 4 Markó Anita: Munkák a szalag mellett, *Magyar Narancs*, 2014. aug. 31. <https://magyarnarancs.hu/konyv/munkak-a-szalag-mellett-91123> (Utolsó letöltés: 2021. 07. 31.)
- 5 Sőt, nyugati szerzők bestsellerjeiben vagy a külföldi detektívregényekben a kötetet záró köszönetnyilvánítás is kötelező tartozék, ebben pedig a szerkesztő is felbukkan szinte mindig – bár általában nem a tényleges tevékenységéről, hanem a támogatásáról szokás érzelmesen beszámolni. Véletlenszerű példa erre egy friss kötetből (a köszönetnyilvánítás több, mint két oldalas, ez az első bekezdése): „Elsőként ügynökömmek, Hillary Jacobsonnak és szerkesztőmmek, Jessica Williamsnek tartozom köszönettel, ennek a két csodálatos nőnek. Támogató szeretetük, amellyel a regényemhez viszonyultak, mind a mai napig ámulattal tölt el.” (Russell, Kate Elizabeth: *Szép sötét Vanessám*, ford. Borbély Judit Bernadett, Libri, Budapest, 2021, 452.) A magyar szerzők, ha tesznek a könyvükbe ilyet, akkor is többnyire rövidebben és szemérmesebben fogalmaznak. Grecsó Krisztián például egy felsorolást ad, s ha ezt összevetjük a kötete impresszumával, rájöhettünk, hogy ebben többek közt a szerkesztőjének, Turi Tímeának is köszönetet mondott: „Hálásan köszönöm Árvai Judit, Darvasi László, Dés László, Károlyi Csaba, Morcsányi Géza, Nadasdy Ádám, Pacskó Csaba, Turi Tímea, Vecsei H. Miklós és a kiadó munkatársainak segítségét!” (Grecsó Krisztián: *Vera*, Magvető, Budapest, 2019, 331.)
- 6 A kritika szerzője Pogrányi Péter volt; köszönöm Szegő Jánosnak, hogy erre az írásra felhívta a figyelmemet. http://nol.hu/kultura/20140125-foltok_falon_lepedon-1440285 (Utolsó letöltés: 2021. 07. 31.)

emlegette volna. (Igaz, a szerzőét sem – lelkes és változatos volt a regény fogadtatása. A *Nyugat*ban például Hevesi András és Gyergyai Albert mellett, vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre is közölt róla kritikát, jelezve, hogy bár „homo politicus”-ként avatkozik bele a „homo aestheticus”-ok dolgába, nem hisz a művészet, gazdaság és politika „merev körülárlásában”). Ha azt nem is tudtam kideríteni, ki is nézte át egyáltalán a *Rokonok* szövegét a nyomdába adás előtt, ha átnézte valaki (és miért nem olvasta el senki az első kiadást rendesen, vagy ha elolvasta, miért nem szövelt Móricznak a hibákról), arra rájöttem, hogyan kerülhetett a szövegbe ez a két névtévesztés.

A *Rokonok* először napilap-folytatásokban jelent meg, a *Pesti Napló*ban, az első részletet 1930. szeptember 7-én kapták meg az olvasók, egy vasárnapi számban, a 13–14-ik oldalon. Pár oldallal hátrébb egy hírt is látunk arról, hogy Móricz Zsigmond befejezte új regényét, amely „méltán sorakozik remekműveinek nagy sorozatához”. A *Rokonok* befejezése az orvosi hírek után következik (azt tudatták a lap olvasóival, melyik orvos tért vissza a szabadságáról és kezdte meg újból a rendelését), és azt a hírt előzi meg, amelyből megtudjuk, hogy okirathamisítás és csalás miatt, „hites felesége” feljelentésére, letartóztatták a hódmezővásárhelyi állampénztár egyik tisztviselőjét. A *Rokonok* befejezésének híréből arra is következtethetünk, hogy a regény folytatásait Móricz nem a napilapbeli megjelenéssel párhuzamosan írta, hanem egy befejezett első változatot adott át a *Pesti Napló*nak.⁷ Ez amiatt érdekes, mert a naponta írt részekben még könnyebb hibázni – de a *Rokonok* esetében a bonyodalmak azután kezdődtek, hogy az első közlés, az utolsó részlet közreadásával, 1930. október 31-én lezárult.

A kötetben felbukkanó Sándorok rejtélyét a lapbeli közlés oldja meg: az első változatban ugyanis még Kopjáss Sándornak hívták a főhőst, nem Istvánnak. Móricz valamelyik átírás során megváltoztatta a főügyész keresztnévét – hogy miért, fogalmam sincs. (Más neveken is változtatott: a lapbeli közlésnél Kopjássék legidősebb fiát Pistának hívják, a középsőnek nem tudjuk meg a nevét – van viszont egy kicsi is, akinek, talán ez nem lesz meglepő, éppen Sanyika a neve. A kötetben már csak két fiú van a Kopjáss-családban: Kálmán és Berci.) De nem az történt, hogy Móricz maga elé tette a lapból kivágott regényrészleteket, majd végigjavította a főhős nevét, ám két alkalommal ezt elmulasztotta, így maradt a 20. fejezetben kétszer is Sándor az István. Az újírás más módon történhetett, de hogy jelentős mértékű volt, az nem kérdés – azon a tárgyaláson, amelyet Móricz a kiadóval a *Rokonokról* folytatott, azt ígérte (1931. május 16-án idézi fel ezt a naplójában), hogy a regény háromszor olyan hosszú lesz, mint

7 A folytatásos regény, feltehetőleg, komoly siker volt: a *Pesti Napló* 1930. szeptemberi 28-i számában arról tudósított, hogy az érkező új előfizetők díjtalanul megkapják a *Rokonok* korábbi részeit is.

a lapban volt.⁸ Egy taláalomra kiválasztott mondaton mutatom, mennyi mindent változtatott meg Móricz a főhős nevének kívül is (a kurzív idézetben álló betűvel jelzem a változtatásokat):

Sanyi egész este nem mert megszólalni a jelenlétében, mert félt, hogy valami parasztságot fog mondani, ellenben a prelátus olyan volt, mint egy római püspök, finom, előkelő, óriási gyűrűje volt, nagy gyémántköves gyűrű s az arcán állandóan valami jóakarátú szelíd mosoly.

Pista egész este alig mert megszólalni a jelenlétében, mert félt, hogy valami parasztságot fog elkövetni, ellenben a prelátus olyan volt, mint egy reneszánsz-püspök, finom és előkelő, óriási gyűrűje volt, nagy gyémántköves gyűrű s az arcán állandóan valami megbocsátó, vagy inkább elnéző, szelíd mosoly.⁹

Amikor egy író hozzányúl bármely művének szövegéhez, mindig azt gondolja, javít rajta – de Móricz, úgy tűnik, nemcsak a jobbitás szándékával írta át a *Rokonokat*, még hozzá többször is, hanem kényszerből. Ez a többszöri átírás az 1932 végén megjelent kötet *marketingstratégiájának* (persze, ezt csak ma mondjuk így) is része lett. Már a kötet bemutatóján beszélt róla Móricz – azon az eseményen, amelyet 1932. december 2-án, szombaton 6 órákor tartottak az Irodalmi Szalonban. A lehetséges szerkesztők utáni nyomozás miatt is tanulságos megnézni, kik is léptek föl ezen a bemutatón, hiszen egy mai regény esetében igen gyakran a művet legalaposabban ismerő szerkesztő az, aki az íróval beszélget a közönség előtt: a *Rokonok* bemutatóján Simonyi Mária, Vaszary Piroska és Kiss Ferenc (vagyis három színész, Simonyi egyben az író felesége) szerepelt, ott volt az író társ Illyés Gyula, illetve Móricz maga. A *Pesti Napló* a következő tudósítást hozta a bemutatóról (ebből kiderül, hogy a „konferanszié” Nagy Endre volt, és az is, hogy Vaszary Piroska feltehetőleg még sem volt ott, mert szó sem esik róla): „Kedves irodalmi est volt szombaton a »Nyugat«-Barátok Irodalmi Szalónjában. Móricz Zsigmond »Rokonok« című új regényének megjelenése alkalmából. A nagy helyiséget teljesen megtöltötte a közönség. Nagy Endre megnyitó beszéde után Kiss Ferenc, a Nemzeti Színház művésze szavalta el nagy hatással Móricz Zsigmond »A gyermek hazamegy« című erdélyi vonatkozású költői művét, majd Simonyi Mária, a kiváló művésznő gyönyörködtette a közönséget Móricz Zsigmond »Eladó menyecske« című elbeszélésének művészi elmondásával, Illés Gyula [sic] pedig Móricz munkásságának nagy jelentőségét ismertető tanulmányával. Ezután maga Móricz Zsigmond lépett a közönség tapsai között a dobogóra és kedves műhelytitkokat árult el arról: hogyan veszett el négyszer a »Rokonok« kézírata és hogyan írta meg a regényt újból, miután már megjelent a *Pesti Nap-*

8 Móricz Zsigmond: *Naplók 1930–1934*, Noran, Budapest, 2016, 76.

9 *Pesti Napló*, 1930. szeptember 14., 6., illetve Móricz: *Rokonok*, i. m. 61.

lóban. A közönség hosszasan ünnepelte a nagy író. Végül Nagy Endre szellemes csevegése zárta be az emlékezetes irodalmi estet, mely költészetet és magyar levegőt árasztott magából.”¹⁰

A bemutatón sem bukkant fel tehát senki, akit utólag a regény szerkesztőjeként azonosíthatnánk – az pedig a mai gyakorlatot ismerve is természetes, hogy itt a regény esetleges hibáiról nem esett szó, egy ilyen ünnepi alkalmon ez ma is aligha fordulna elő. Egyébként a kritikusok nagyon gyorsan észlelték, hogy a *Rokonok* főhősének neve megváltozott. A *Pesti Napló*ban a kötet megjelenése előtt három nappal Lakatos László írását találhatták meg az olvasók, és itt a korszak népszerű írója már Pistaként emlegette a főhőst: „Íme egy vidéki város (Zsarátnok), íme Kopjáss Pista, akit a közgyűlés egy bolond óra szeszélyében kultúrta- és néprajztudományból megválaszt főügyésznek, az emelkedés és a megtántorodás, milliós üzletek a levegőben, amikor az embereknek húsz pengőjük sincs a zsebükben, a Sertésenyésztő panamája, egy álomszerű szerelem a pasztelleszerű Szentkálnay Magdalénával, az atyafiságos bürokrácia, ház- és villa vétel, hídépítés, eszem-izszomozás és kérélekalassanozás, csöndes házassági dráma, de ebben a csöndben is démoni jelenítő erők (a Móricz-féle házaspárok viaskodásában mindig benne van az ősi hím és az ősi nőstény démonisága), és azután adósságok, Sefték, a hadviseltek és a helyzetlen ifjúság problémája, egy szénliferálás, a magyar kisváros Ferenc József körútjával és Kossuth Lajos terével – íme a *Rokonok*.”¹¹

A többszöri újraírás okát a *Pesti Napló* olvasói később, 1934. elején tudták meg, amikor a *Rokonok* színpadra állítására készültek a Nemzeti Színházban. Ekkorra a kalandos történet még hosszabb lett, a regényváltozatokhoz hozzáadódtak a drámává ártított történet egymást követő verziói is: „– Minden munkám közt a *Rokonok*-nak van a legnagyobb külső története – mondta. – Mint regény megjelent a *Pesti Napló*ban. Mikor a kéziratot behoztam Leányfaluból, a villamosban felejtettem az irattáskámban. Elvesztett s egy pár ijedt órámban volt, most mi lesz, ha újonnan meg kell írnom. De szerencsére a kalauz felismert s telefonon még akkor fel is hívott s el is hozta a táskát a regénnyel.

– Akkor megjelent, de nyáron újra átdolgoztam s nagy körképpé egészítettem ki. Ekkor fantasztikus dolog történt: az új szöveg úgy ahogy volt elveszett. Egy egész évig kerestem a lakásomban s nyomdában, még a főszerkesztő úr lakását is átkutattuk, nem került elő. Ellenben ki kellett adni, erre kénytelen voltam harmadszor megírni a teljes regényt, abban a bővebb formában, ahogy már egyszer elkészült.

– Megjelent s nagy könyvsikere volt tavaly karácsonykor. De a téma nem hagyott békén. Megírtam színdarabbá. És pedig háromszor egymás után, míg végül Petheő Atila és Somogyi Erzsé-

10 *Pesti Napló*, 1932. december 4., 18.

11 Lakatos László: *Rokonok*. Móricz Zsigmond új regénye, *Pesti Napló*, 1932. november 27., 15.

Rózsahegy és Vaszary Piroska, Sugár és Mátray Erzsébet lettek a darab hősei. Odaadtam Voinovich Gézáknak, mint régi barátomnak s nem mint a Nemzeti igazgatójának, aki azonban elfeledkezett a barátságról és azonnal igazgatóvá lett, ahogy elolvasta s rögtön szerződést ajánlott a darabra. Amit még aznap meg is kötöttünk.

– Itt van tehát egy darab, amit háromszor írtam meg mint regényt s háromszor mint színpadi művet.”¹²

Ha most azon töprengenénk, miért is volt olyan aggasztó az a lakásban eltűnt kézirat (azon túl, hogy kétségtelenül nagyon idegesítő, ha az ember a saját lakásában nem talál meg egy papírköteget), hiszen akkorra már Móricz rendelkezésére álltak a lapban megjelent részletek, gondoljuk bele – a kötethez mindenképp újra kellett gépelni az egész szöveget, a lapkivágatokon nem lehetett sokat javítani, csak amennyi a nyomtatott szöveg köré, a lapszélre odafért. (Szokásos gyakorlat volt, Kosztolányi Dezsőnek is bevett munkamódszere, hogy a lapkivágatokat javítva állítottak elő újabb verziókat, például novellákból.) Emlékezzünk vissza rá – Móricz azt ígérte a kiadójának, hogy a regény háromszor olyan hosszú lesz kötetben, mint amennyi a lapban volt. Ha csak a regény elejét nézzük, ott is jól látszik a bővítés – a lapban rögtön az első mondatból kiderül, hogy Kópjáss, az új főügyész, egy előző esti, ünnepi bankett után ébrednek („Kábultan ébredt, mert virradtig tartott a bankett, amit az este a tiszteletére rendeztek a városházi urak, vagy mondjuk a barátai, abból az alkalomból, hogy tegnap a délelőtti városi közgyűlés főügyésszé választotta.”¹³), a kötetváltozatban csak az ébredés szerepel az első mondatban („Arra ébredt, hogy a felesége a másik szobában telefonál”), az ünnepség oka, vagyis a főügyésszé választás jó másfél oldal után válik világossá. A többszöri átirás miatt pedig már nem is annyira meglepő, hogy a legelső verzió főhősének keresztneve még a harmadik verzióban is felbukkant. Már csak azért is szerencsés lett volna, ha Móricz határozottabb szerkesztői segítséget kap, mert a korabeli sajtóból egyébként is az rajzolódik ki, hogy ő volt a szinte követhetetlenül termékeny, rengeteget író és átiró szerző. Nézzük csak meg ezt a történetet, ugyancsak a harmincas évekből, a *Színházi Életről*, az „Irodalmi élet hírei” rovatból:

„MÓRICZ ZSIGMOND FEJNYOMÁSA.

Egyszer ijedten szaladtam föl házi orvosomhoz, a kedves Lévy Lajos doktorhoz. Előadtam neki a panaszomat, hogy utóbbi időben aggasztó jelenségeket észlelek magamon: ha bort iszom, utána elviselhetetlen fejnyomást érzek.

– Hm! És körülbelül mennyi bor után érzi ezt a nyomást? – kérdezte Lévy.

– Körülbelül másfél-két liter után – feleltem szendén.

12 *Pesti Napló*, 1934. január 21., 20.

13 *Pesti Napló*, 1930. szeptember 7., 13.

A doktor mérgesen rámförmedt:

– Menjen a fenébe, maga disznó! Ha én két liter bort meginnám, többé soha semmit sem éreznék a földön!

...Ez jutott eszembe most, amikor Móricz Zsigmondot meginterjűvtam az »Irodalmi Élet« számára, hogy hogy érzi magát. Azt felelte, hogy aránylag elég jól megvolna, csak utóbbi időkben valami nagy nyomást érez a fejében, nem tudja, mitől. Megkérdeztem, hogy mit dolgozott az utolsó évben. Tűnődött egy kissé, aztán megmondta:

– Írtam két új regényt, átírtam az »Erdély« három kötetét, írtam egy színdarabot a Nemzeti Színháznak, írtam két filmscenáriumot, aztán írtam körülbelül kétszáz cikket és egy kötet novellát. Egyebet úgyszólván nem is írtam.

Fölsóhajtottam elszörnyedve. Ha én ennyit írtam volna, már rég nem éreznék semmiféle nyomást. Sem a fejemben, sem semmiféle testrészemben.¹⁴

Bármennyire is úgy tűnik tehát, hogy az 1930-as évek kiadói gyakorlatában magányos volt az író, határozottan ezt mégsem merném kijelenteni. Egyrészt azért lennék óvatos, mert egyébként az akkor kiadott köteteket forgatva nem az az érzésünk, hogy a kiadók és a szerzők gondatlanok lettek volna – egyáltalán nincsenek tele hibákkal a könyvek, ezért is tűnt föl nekem ez a két elköborolt Sándor. Másrészt ne feledkezzünk meg egy akkori kötet megszületésének igen fontos szereplőjéről, és egy mára egykori formájában már nem létező foglalkozásról – a nyomdászról, aki nem mechanikus munkát végzett; arra is képes volt, hogy kéziratból vagy átfirkált lapkiváogatból szedje ki a szöveget. És nyilván javítottak azért a korabeli szerkesztők, ha nem is egészen úgy, mint a maiak – Móricz levelezéséből is, egy általa adott interjúból is kiderül, hogy épp egy írása javításán veszett össze az Uránia szerkesztőjével: „Első honoráriumomat legifjabb Szász Károlytól kaptam, az »Uránia« szerkesztőjétől. Egyetemi hallgató koromban több tanulmányomat adta ki. A honorárium körül nem volt semmi baj – három korona volt hasábonként –, ellenben Szász Károly ugyan beledolgozott az írásomba, amin olyan halálosan összekaptunk, hogy úgy látszik, holtig tart a harag.”¹⁵ Annyi biztos, végigolvasva az idevonatkozó leveleket, hogy Móricz kétségbeesése a javításoktól erősen eltúlzottnak látszik – épp úgy viselkedett, mint az első szövegeiket sérthetetlennek érző ifjú szerzők szoktak, nemcsak akkoriban, azóta is. Fialat volt még nagyon, minden szavát védelmezni próbálta, befutott íróként viszont már azt a bánatát rögzítette a naplójában, hogy senki sem szól bele abba, hogy mit csinál: 1935. augusztus 11-

14 *Színházi Élet*, 1936/15, 75.

15 *Önvallomás ötven évről. Móricz Zsigmond elmondja élete legelső és legnagyobb élményeit: irodalomban, színházban, sikerben és szerelemben, Színházi Élet*, 1929/30, 7–8. A vitát dokumentáló leveleket meg lehet nézni ebben a digitális kritikai kiadásban: <http://digiphil.hu/context/moriczlevelezes> (Utolsó letöltés: 2021. 07. 31.)

én jegyezte fel, hogy „senki se vállalja, hogy egy M. Zs. dolgába beleszóljon, se szerkesztő, se munkatársak, se barátok”.¹⁶ A neten rátaláltam egy olyan tanácsadó írásra, amelyben a mai pályakezdő szerzőknek magyarázzák el, hogyan is kell viszonyulni a szerkesztőhöz, itt javasolja Varga Bea, hogy ne sértődjenek meg a javításokon (ahogy Móricz Zsigmond annak idején – ezt már én teszem hozzá): „Ha korábban a szerző nem tapasztalt alapos kritikát, akkor a közös munka nem örömteli esemény, hanem keresztre feszítés lesz. A szerkesztő nem ellenség. Azért van, hogy az író sikeres legyen, az olvasók imádják, és a kiadó megjelenesse a szerző következő könyvét. A kezdő író rémálma az olyan szerkesztő, aki sokat javít. A profi író rémálma az olyan, aki keveset. Ők már tudják, ez mennyire visszaüt.”¹⁷

Hogy a pályájuk elején álló szerzők másként tekintenek a szerkesztőkre, mint azok, akik már valóban írónak számítanak (most nem mennék bele abba, mennyire bonyolult kérdés, miként kezd el az egyes korokban valaki „írónak számítani”), az abból az írásból is kiderül, ami *Nem közölhető* címmel jelent meg a *Színházi Életben*. Ezt a cikket Gács Demeter a szerkesztők által visszautasított, „szegény kis nemközölhetőknél” szánta, vigaszul: „Ez egy rovat hátul, a szépirodalmi és egyéb hetilapok szerkesztői üzeneteinek végén. Ez alatt a gyűjtőcím alatt szokták összefoglalni a dilettáns vagy kezdő írók novelláinak, verseinek és humoreszkjeinek címét, ami annyit jelent, hogy az illető urak alkotásai »még nem ütik meg azt a mértéket, amelyet a lap nivója megkíván«. Nem közölhetők. [...] Vigaszul, szegény kis nemközölhetők, egy leleplezést küldök itt néktek, azokról a kitűnő írókról és költőkről, akiknek írásait fájdalmas irigységgel olvasgatjátok. Ezek a kedves és ma már általános ismert kartársaim, Barta Lajos, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Nagy Lajos, Rozványi Vilmos, Jászay-Horváth Elemér, Szép Ernő, Somlyó Zoltán, Turcsányi Elek, Füst Milán, Szenes Béla, Kállai Miklós és sokan valamikor egytől-egyig nemközölhetők voltak, sőt némelyiküknek egyenesen azt tanácsolták az akkori szigorú szerkesztők, hogy hagyjanak föl végleg az írói próbálkozással. Ők azonban nem estek kétségbe, tovább irtak és az idő nekik adott igazat.”¹⁸

Nemcsak az derül ki ebből az írásból, hogy a szerkesztők (itt természetesen a folyóiratoknál, napilapoknál dolgozó szerkesztőkről van szó) sajátos kapuőri funkciót kaptak akkoriban, döntöttek arról, ki az, aki még nem léphet be az irodalomba (vagy soha nem léphet be: ők kapták meg a *dilettáns* levakarhatatlan címkéjét) – aki viszont közölhetővé vált, annak a szövegeihez mintha onnantól kezdve hozzá sem kellett volna nyúlni. Közölhető és nem közölhető: úgy tűnik, ez a két kategória létezett csak.

16 Móricz Virág: *Tíz év I.*, Szépirodalmi, Budapest, 1981, 509.

17 Varga Bea: Irodalmi kávéház: hogyan fogadjuk a kritikát? <https://aranymosas.konyvmolykepzo.hu/irodalmi-kavehaz-hogyan-fogadjuk-a-kritikat-5661.html> (Utolsó letöltés: 2021. 07. 31.)

18 Gács Demeter: *Nem közölhető*, *Színházi Élet*, 1919/16, 18.

Gács Demeter cikkében a szerkesztő nem egy szerény kis takarítóhoz hasonlít (gondoljunk vissza Turi Tímea találó hasonlatára), hanem magához a mitológiai Kerberoszhoz. Kosztolányi Dezsőnek van egy novellája, az 1908-as *Mária*, amelyben a „nem közölhető” kategóriából kilépni képtelen, minden erejével íróvá válni akaró fiatal lányba beleszeret a lapszerkesztő és feleségül veszi: Mária pedig, aki korábban csak álmódott arról, hogy addig pofozza a közölhető írók arcát, míg az „piros és véres” nem lesz, végre ténylegesen is bosszút állhat, boldogan dobja tűzbe, a férje helyett és nevében, a beérkező kéziratokat, utasítja vissza már befutott, népszerű szerzők szövegeit. (És Kosztolányi novellájában egy nő szenved attól, hogy nem közlik – nézzük meg Gács Demeter szövegét, amelyben csak „illető urakról” esik szó, akiket visszautasítanak. Gács kizárólag férfiszerzőket hoz fel példaként akkor is, amikor azt akarja megmutatni, hogy egykor mindenki nem közölhetőként kezdte.)

A szerkesztői hatalomról tehát olvashatunk a második világháború előtti irodalomban és sajtóban, a szerkesztői aprómunkáról szinte egyáltalán nem – ma már találunk olyan interjúkat, amelyekben ez az olvasók számára rejtélyes és misztikus munkakör kicsit elképzelhetőbbé válik. A Magvető Kiadó szerkesztője, Szegő János precízen pontokba is szedi, hogy négy feladatköre van: javítania kell textológiai szinten, ahogy ő fogalmaz (központoszás, bekezdések), stilisztikailag (különös tekintettel a „modorosságokra”, illetve azok következetességére), figyelnie kell a „ténybeli dolgokra”, illetve végül a dramaturgiára (ez verseskötetek esetében alapvetően sorrendiséget jelent, a regényeknél már kiterjedhet a szereplőkre, idősíkokra is). És még valamit kiemel Szegő, talán ez a legkülönösebb, legnehezebben megfogható feladat: „A kritikusokról nagyjából tudom, mit fognak mondani, és hogy ennek érdekében mit érdemes és már mit nem érdemes megtenni a szöveggel.”¹⁹ Persze, itt nagy különbség van abban a vonatkozásban, hogy valaki a közönségsikerre és az óriási példányszámra vágyik-e elsősorban, vagy a szakmai elismerésre (lehet mindkettőt áhítani, de ritkán szoktak egyszerre megérkezni): nem meglepő, hogy Szegő, „magas irodalmi” köteteket gondozva, elsősorban az író és a kritika közti hídszerpet érzi szerkesztői feladatának. És az általa felsoroltakból az is világos: egy szerkesztő akkor szólalhat meg, ha kérdezik, ha valakinek eszébe jut, kizárólag akkor beszélhet, hogy ő is létezik; sosem tolazkodhat magától előtérbe. Amíg a könyv készül, minden hibát elő kell hoznia a szerzővel folytatott párbeszédben, viszont amint a könyv az olvasókhoz kerül, sem arról nem beszélhet, mit javított volna még, ha a szerző hagyta volna, sem arról, hogy mi minden változott meg a kötetben az ő javaslatára. Olyan, mintha sajátos titoktartási fogadalmat tenne – a hibákat magára kell vállalnia, még ha nem is ő a felelős értük, de a saját

19 Markó, i. m.

érdemeit nem hozhatja elő, csak hálásan tudomásul veheti, ha a szerzőjének eszébe jut megköszönni a munkáját, akár a nyilvánosság előtt, akár annak kizárásával. Takarásban kell maradnia, ahogy a Kalligram Kiadó szerkesztője, Tóth-Czifra Júlia fogalmaz: „Nehéz erről valóságosan beszélni, hiszen a szerkesztő elvégezte munka nem kis része takarásban van, és takarásban is kell hogy legyen. Ennek két oka van. Egyrészt a jó szerkesztői munka láthatatlan a könyvön, a hibák viszont azonnal látszanak, és azokért mindig felelősséggel tartozik a szerkesztő. [...] A takarás másik oka az, hogy a szerkesztés bizalmas munka, hiszen olyan alkotói területekre engednek be a szerzők, ahova alig valakit, és ahol a legkiszolgáltatottabbak. Ráadásul a bizalom nem alapvetés, nem következik automatikusan a helyzetből, mindkét félnek rengeteg munkája van benne, hogy létrejöjjön. Ha létrejön – ami szerkesztőként a legnagyobb sikerek közé tartozik –, azt becsülni és óvni kell.”²⁰

Éppen ezért nagyon nehéz elviselni egy szerkesztőnek, amikor igazságtalanul vádolják meg azzal, nem volt elég alapos: nem szólhat vissza, hogy mi mindent javított ki, nem számolhat be róla, milyen harcokat vívott a szöveg fölött annak létrehozójával, nem mondhatja azt a kritikusok egyes kifogásaira, hogy ezt már ő is szóvá tette, csak a szerző nem hallgatott rá. A siker és a dicsőség az íróé, a hibákért viszont a szerkesztő felel – nem tűnik túl hálás szereposztásnak. Hogy Móriczék idejében ez miként lehetett, arról csak sejtéseim vannak – de nyomozni rendkívül izgalmas volt a még ma is jobbára láthatatlan, takarásban lévő szerkesztők után. Elődeik nyomait pedig az 1930-as évek óta eltelt évtizedek csaknem teljesen elmosták.

20 Mohácsi Árpád kérdezi Tóth-Czifra Júliát ebben az interjúban, lásd: <https://www.szofa.eu/iras.php?id=150> (Utolsó letöltés: 2021. 07. 31.)